

ՀԱՍՄԻԿ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՊՈԵԶԻԱՅԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ Յ. Վ. ԳՅՈԹԵԻ «ԱՐԵՎՍՏԱ-ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԴԻՎԱՆՈՒՄ»

1819թ. հրատարակվեց Յ. Վ. Գյոթեի «Արևմտա-արևելյան դիվանը», որում հեղինակը ներկայացնում է Արեմուտքի և Արևելքի գրականության, մասնավորապես, պոեզիայի առանձնահատկությունները:

Արևմտյան գրականության մեջ ինչպես Գյոթեից առաջ, այնպես էլ հետո բազմիցս անդրադարձել են Արևելքի թեմային: Դեռևս XV-XVIդդ. Արևմուտքի վարած գաղութային քաղաքականությունը գրականության մեջ հիմք դրեց «ֆիլոսոֆենտալիզմի»՝ ձևավորմանը, որի ներկայացուցիչները իդեալականացնում էին արևելյան հերոսներին: Սակայն նրանք արևելյան ֆոնի վրա, արևելյան հանդերձանքով ներկայացնում էին արևմտյան մարդուն, նրա մտորումներն ու հույզերը, այսինքն՝ հերոսները արտաքինով արևելյան էին, իսկ գաղափարներով, ներաշխարհով՝ արևմտյան: Արևելյան մոտիվի կիրառման այս ձևը մաս ռոմանտիկների սիրած բանաստեղծական ձևերից էր: Սիսյուն Հերդերը, իսկ այնուհետև նրա բարեկամ ու գրական ժառանգորդ Գյոթեն կարողացան օրգանապես միացնել այս երկու աշխարհամասերի մշակույթն ու գրականությունը, «արևմտա-արևելյան» տերմինը օգտագործել սրպես համանիշ «համամարդկայինի»: Այդ են վկայում Հերդերի փիլիսոփայական հոդվածները, «Ժողովուրդների ձայնը» աշխատությունը, Գյոթեի «Արևմտա-արևելյան դիվանը»:

«Դիվանը» ստեղծվել է 1814-15թթ. և ընդգրկում է 12 գրքեր՝ Մոգամի նամե, Հաֆեզ նամե, Ուշկ նամե, Թեֆկիր նամե, Ռենց նամե, Հիկմետ նամե, Թիմուր նամե, Ջուլեյկա նամե, Սաքի նամե, Մաթիալ նամե, Պարսիկ նամե և Խուլդ նամե: «Դիվանի» ստեղծման կարևորագույն խթանը հանդիսացավ արևելյան բանաստեղծությունների, մասնավորապես, Հաֆեզի ստեղծագործությունների ընթերցումը և ծեր բանաստեղծի սերը երիտասարդ կնոջ՝ Սարիանե Յունգի հանդեպ, որը 1814թ. ամուսնը ամուսնանում է իրենից 26 տարի մեծ ֆրանկֆուրտյան հարուստ բանկիրի՝ Յոհան Յակոբ ֆոն Վիլմեռի հետ: Այդ սերը «Դիվանում» կերպարանավորվել է մեծագույն սիրո՝ Հատեմի և Ջուլեյկայի միջև, որը ծեր բանաստեղծին դարձնում է երիտասարդ

և այդ երիտասարդացումն է նաև «Դիվանի» կենտրոնական մտիվներից մեկը:

«Դիվանում» խառնված. միահյուսված են արևելյան սովորույթներն ու բարքերը արևմտյանի հետ՝ ստեղծելով արևմտա-արևելյան հարուստ կոլորիտ: Գյոթեն հաճախ է անդրադառնում արևելյան հերոսներին, արևելքին բնորոշ մտքերին ու գաղափարներին. սակայն չի կարելի ասել, որ «Դիվանի» կառուցվածքն ու բովանդակությունը միայն արևելյան է, քանի որ ժողովածուում առկա են նաև գերմանական ժողովրդական երգի, բանահյուսության. անտիկ հունական գրականության տարրեր: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ Գյոթեն «Դիվանում» պահպանել է արևելյան պոեզիայի թե՛ բովանդակային և թե՛ կառուցվածքային առանձնահատկությունները.

1. «Դիվանը» հարուստ է արևելյան լիրիկական ժանրին բնորոշ բանաստեղծական ձևերով, առավելապես շատ է կիրառվել պարսկական գազելը,

2. Գյոթեն հաճախ պահպանել է արևելյան պոեզիային հատուկ հանգափորումը, օրինակ՝ *aa, bb, cc*,

3. «Դիվանում», ինչպես արևելյան պոեզիայում առկա է յուրահատուկ հարգանք բառի, նրա երկու հիմնական հատկանիշների՝ իմաստի և բազմիմաստության նկատմամբ: Ընդհանրապես իմաստի՝ բառը ծառայում է որպես թուր, որ կարող է հաղթել նույնիսկ սուլթանին (օրինակ՝ Ֆիրդուսին՝ սուլթան Մահմուդին), շնորհիվ իր բազմիմաստության, բառը ծառայում է որպես վահան, որը թաքցնում է բանաստեղծության իսկական իմաստը:

4. «Դիվանի» առանցքն են կազմում արևելյան պոեզիայի երեք հիմնական սկզբունքները՝ պոետի կերպարը, բանաստեղծական պատկերը և գեղարվեստական նպատակին ծառայելու ձգտումը:

5. «Դիվանի» բանաստեղծությունները այն չորս տարրերի ոգեշնչման արդյունքներն են, որոնք հարյուրամյակներ շարունակ ոգեշնչել են արևելյան պոետներին, դրանք են՝ սերը (ուշք նամե), ատելությունը (ռենջ նամե), գինին (սաքի նամե), և թուրը (թիմուր նամե):

«Դիվանի» գրքերը թեև կառուցվածքով անկախ են, սակայն ունեն մերքին, բովանդակային կապ, օրինակ՝ թե՛ Մոզանի նամեում, թե՛ Հաֆեզ նամեում հիմնական թեման բանաստեղծն է ու նրա ստեղծագործությունը: Այստեղ Գյոթեն առավել շատ է օգտագործել արևելյան բառապաշար (օր.՝ քարավան, թալիսման և այլն) և արևելյան բանաստեղծությանը բնորոշ հանգափորում (օր.՝ *aa, bb, cc*): Ուշք նամեում արտացոլված են արևելյան պոեզիայում հայտնի սիրահար գույգերի պատմությունները: Թեֆկիր նամեն պարունակում է աշխարհի և կյանքի մասին խորատական, ուսումնալից բանաստեղծություններ: Ռենջ նամեին բնորոշ է հակադրությունը, բանավեճը: Հիկմեա նամեում հիմնականում ամփոփված են արևելյան ծագում ունեցող իմաստալից խոսքեր ու ասացվածքներ: Թիմուր նամեն նվիրված է մոնղոլ տիրակալ Թիմուրին, սակայն որոշ դրվագներում արտացոլված է նաև Նապոլեոնի կերպարը: Զուլեյկա նամեն «Դիվանի» ամենածավալուն գիրքն է,

որտեղ ամփոփված են սիրային բանաստեղծություններ: Սիրային բանաստեղծությունները այստեղ մերթ քնքուշ են. մերթ զվարճալի. մերթ էրոտիկ: Գրքում իշխում են սերը և կիրքը, որոնք չեն ճանաչում աշխարհագրական տարածքներ և սահմաններ: Եթե «Դիվանի» մյուս գրքերում մերթ զերիշխում է արևմտյան մոտիվը, մերթ՝ արևելյան. ապա Զուլեյկայի գրքում այդ ամենար է միմյանցից տարանջատել: Սաքի նամեում ներկայացված է գեղեցիկ պատանու համասեքսուալ հակումը, պետք է մեծարում է գինին. նրա թույլած ազդեցությամբ: Մաթիալ նամեում Գյոթեն անդրադառնում է խրատներին և ճշմարտություններին: Պարսիկ նամեն նվիրված է պարսիկների կրոնին ու պատմությանը, խուլը նամեն՝ իսլամական կրոնում պատկերված դրախտին, որը վայելքի վայր է:

1820թ. մայիսի 11-ին Գյոթեն Յեյթերին գրում է. ««Դիվանի» պոեզիան համապատասխանում է իմ ապրած տարիներին, այն հստակ ակնարկ է սիրու, համակրանքի, հիասթափության մասին, որոնք բնորոշ են այս երկու աշխարհներին...»²:

«Դիվանին» կցված է նաև արձակ մասը՝ «Գրառումներ և հուլվածներ» «Դիվանը» լավագույնս ընկալելու համար»: Իր «Գրառումներում» Գյոթեն հանդես է գալիս որպես գրականագետ, իսկ «Դիվանում»՝ սրպես պոետ: Որպես գրականագետ Գյոթեն կարողացավ բազմակողմանի և խորը բնութագրել արևելյան և ամենից առաջ հաֆեզյան պոեզիան, որպես պոետ նա բացահայտեց արևելյան պոեզիայի առանձնահատկությունները, բառերի, նշանների, գույների նկատմամբ տաժած արևելյան պոետների խորհրդավոր վերաբերմունքը:

Գրառումներում, ինչպես ինքն է գրում, նա հանդես է գալիս որպես ճանապարհորդ, «որ չի կարող անտարբեր անցնել արևելյան մարգարիտների կողքով»³: Իսկ «Դիվանում» Գյոթեն ոչ թե դիտորդ, ճանապարհորդ է. այլ արևելյան պոեզիայի առանձնահատկությունների կրողն ու արտահայտողը:

Գյոթեն, շնորհիվ իր ինքնատիպության և բացառիկ տաղանդի. կարողացավ պահպանել արևելյան պոեզիայի առանձնահատկությունները, արևելյան հերոսների ներաշխարհը, սակայն միաժամանակ չկորցնել սեփական ինքնատիպությունը: «Դիվանում» իշխում են պոեզիան, սերը, կիրքը, գինին. սրանք համամարդկային զգացմունքներ ու գաղափարներ են, «որոնք բնորոշ են թե՛ Արևելքին, թե՛ Արևմուտքին»⁴:

1815թ. մայիսի 18-ին Գյոթեն իր հրատարակիչ Զոթային գրում է. «Ես ցանկանում եմ, որ այն հասանելի լինի շատ գերմանացիների...»⁵: Սակայն նրա այս ցանկությունը չի կարելի իրագործված համարել, քանի որ «Դիվանը» իր ձևով և բովանդակությամբ խորթ էր թե՛ իր ժամանակակիցներին և թե՛ մեր ժամանակակից եվրոպացիներին: Սակայն որպես ազգերի մշակույթների մերձեցման, համամարդկային գրականության ստեղծման փորձ «Դիվանը» իր բացառիկ դերն ունի համաշխարհային գրականության մեջ:

Վերջում պետք է ցավով նշել, որ Գյոթեի «Արևմտա-արևելյան դիվանը», որն ավելի քան երկու հարյուրամյակ ոգեշնչում է բազմաթիվ պոետների, դեռևս չի թարգմանվել հայերեն:

HASMIK MELKONYAN

THE REFLECTION OF PECULARITIES OF THE EASTERN POETRY
IN "WEST-EASTERN DIVAN" OF J.W.GOETHE

(Summary)

In 1819 was published the "Western-Eastern Divan" of Goethe. The author presents the peculiarity of the west and east lecture and especially poetry in it. The eastern traditions and customs are mixed, interlaced with western in "Divan", which creates the west-eastern rich colour. Thanks to Goethes individuality and exclusive talent, he could keep the peculiarities of eastern poetry, the inner life of eastern heroes, but in the same time he could save his own individuality.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. И. С. Брагинский, Западно-восточный синтез в Диване Гете, Москва, 1988, с.572.
2. J. B. Metzler, Goethe Lexikon, Weimar, 1999, S. 539.
3. Նույն տեղում, էջ 540:
4. Goethes sämtliche Werke, Stuttgart, Berlin, 1902.
5. Goethes Briefe, Hamburg, 1959, Bd. 4, S. 114.